

1. Kokwiri, Kenya — Kokwiri is een buurtschap aan het Victoria meer in het westen van Kenya (zie kaartje). De ongeveer 20.000 mensen wonen verspreid in hutten. Zij kennen geen luxe en leven van de visvangst, wat landbouw en een beetje handel. Zo'n 20 jaar geleden werd door de overheid een drinkwaterleidingsysteem aangelegd. Water wordt opgepompt uit het Victoriameer, gezuiverd en gedistribueerd naar openbare kranen in de dorpen. Na een aantal jaren goede diensten is het nu alweer een jaar of vijf geleden dat de laatste druppels uit de kranen kwamen in Kokwiri. De waterorganisatie van het district heeft het drinkwaterleidingsysteem niet operationeel kunnen houden voor Kokwiri. De mensen kopen nu het drinkwater weer van fietsende of ezels gebruikende waterventers voor omgerekend vijf gulden per kubieke meter. Het water komt rechtstreeks uit het Victoriameer en is ongezuiverd (zie foto's).

Recent besloten lokale Kokwirileiders het heft in eigen handen te nemen. Zij hebben een watercomité opgericht met als doel om het leidingnetwerk te repareren. Het watercomité heeft besloten het eigendom en de zorg van het waterdistributiesysteem over te nemen van de overheid. De district-wateringenieur schat de kosten voor herstel van het distributiesysteem op zo'n tweehonderdvijftig duizend gulden. In Kokwiri is begonnen met het inzamelen van geld. De Kokwirigemeenschap zal een deel van de kosten zelf opbrengen, maar niet alles. Het watercomité is ook op zoek gegaan naar externe financiers en heeft via de Keniaanse niet-gouvernementele organisatie Community Initiatives Support Services aangeklopt bij SIMAVI's Wereld Water Fonds (SWF)

In januari jl. heb ik, als lid van het SIMAVI Wereld Water Fonds, een bliksembezoek gebracht aan het Kokwirigebied. Dit bezoek werd mede mogelijk gemaakt met de assistentie van het Nederlandse waterproject in Kisumu, dat in het Kokwirigebied werkt, maar uitsluitend op het gebied van handpompen. De Kokwirigemeenschap bleek goed georganiseerd. Op eigen initiatief wordt aan verschillende projecten gewerkt ten behoeve van de gemeenschapsontwikkeling en het algemeen welzijn. De vruchten van de eigen inspanningen van de Kokwirigemeenschap zijn enkele goed gebouwde en onderhouden scholen en een aantal drukbezochte kerkgebouwen. Deze indrukwekkende prestaties gaven mij het vertrouwen dat de Kokwirigemeenschap ook hun drinkwatersysteem zullen gaan onderhouden. Reden om het SIMAVI Wereld Water Fonds aan te bevelen het verzoek om financiering positief te honoreren. De Kokwiri-projectaanvraag is ook om andere redenen interessant.

2. **Beleidsomslag en nieuwe paden** — Het initiatief van de Kokwiri-gemeenschap om de zorg voor de watervoorziening van de overheid over te nemen illustreert de omslag in het beleidsdenken over drinkwatervoorziening voor tropische buitengebieden sinds de jaren tachtig. Veranderingen, die parallel zijn aan de ontwikkelingen in Nederland en Europa [1]. Na een overzicht van het beleidsdenken over drinkwater en sanitatie in de jaren tachtig schetst dit artikel de zich momenteel uit de sector terugtrekkende lokale en externe overheden. Tropische buitengebieden zijn in toenemende mate aangewezen op het eigen initiatief, daarbij wel of niet ondersteund door niet-gouvernementele organisaties. De drinkwaterbedrijfstak van het Verenigd Koninkrijk ontwikkelde de formule *single sector single issue*. Deze formule koppelt de bedrijfstak in het Verenigd Koninkrijk aan sectorontwikkeling in ontwikkelingslanden. SIMAVI's Wereld Water Fonds acht het een goede zaak om deze formule aangepast ook in Nederland te ontwikkelen. Waarom?

SIMAVI's Wereld Water Fonds slaat brug naar ontwikkelingslanden

IR. H.P.J. VAN SCHAİK

RIVM, BILTHOVEN, LID SWF



3. **Mensenrecht** — Drinkwater in combinatie met sanitatie zijn voorwaarden voor leven, gezondheid en welzijn. Drinkwater en sanitatie worden dan ook gerekend tot de sociale mensenrechten. Vele landen, waaronder India, houden de staat verantwoordelijk voor watervoorziening en sanitatie [2].

De internationale dialoog over armoedebestrijding in ontwikkelingslanden postuleerde in de jaren zeventig pertinente en harde sociaal-politieke ambities, die door de Verenigde Naties werden geproclameerd. Een daarvan was *health for all by 2000*. Deugdelijke drinkwater- en sanitatievoorzieningen voor de mens bleken een van de noodzakelijke voorwaarden voor *health for all by 2000*. Dit inzicht verschaftte het argument om de jaren tachtig te maken tot het Internationale Water Decennium met als doelstelling *Water for All by 1990*. Veel nationale overheden van ontwikkelingslanden adopteerden de

[1] MARTIJN, TH.G., H₂O (29) 1996, NR. 15, WATER IN EUROPA.

[2] TSANGA, M (1996), PERFORMANCE ET MISSION PUBLIQUE DE DISTRIBUTION D'EAU POTABLE: SLOGAN OU RÉALITÉ? PREMIÈRE APPROCHE DE LA PERFORMANCE DU SERVICE PUBLIC D'EAU.

doelstelling *water and sanitation for all by 1990*. Zij wisten zich daarbij in de rug gesteund door internationale financiering en door lokale politieke agendas. De door internationale organisaties geïnitieerde en door lokale overheden overgenomen sectordoelstelling *water for all by 1990* werd uitgewerkt in nationale en regionale meerjarenplannen. Nationale overheidsdiensten voerden de plannen vervolgens uit, veelal gesteund door externe financiering en veelal geassisteerd door externe uitvoerders (= consultants). De decade was aanbodgericht, z.g. *top down*. Vele honderden miljoenen mensen kregen in de loop van het Water Decennium de beschikking over een en soms meerdere deugdelijke drinkwater- danwel sanitatievoorzieningen. De uiteindelijke gebruikers van de voorzieningen speelden geen noemenswaardige rol, niet in de planning, niet in de uitvoering en niet in de financiering. Gebruikers beriepen zich op hun armoede zodra betaling voor water ter sprake kwam. Het Internationale Water Decennium werd aanbodgericht.

De inspanningen van de jaren tachtig hebben toch het doel niet bereikt. Deugdelijke drinkwatervoorziening is misschien wel een recht voor ieder mens, maar zover is het nog lang niet. Op dit moment zijn nog ruim 1 miljard mensen zowel op het platteland als levend in en aan de periferie van steden voor hun drinkwatervoorziening aangewezen op rivieren, irrigatiekanalen of open putten. En bijna 3 miljard mensen beschikken niet over deugdelijke sanitaire faciliteiten. In ariede gebieden moeten miljoenen mensen het doen met minder dan 10 liter per dag. Vergelijk dat met ons verbruik van 140 liter zeer zuiver water per dag, waarmee we zelfs de auto wassen en de tuin besproeien. En nog eens een miljard mensen hebben wel een verbeterde watervoorziening in de vorm van een leidingnetwerk of een handpomp in de buurt, maar die functioneert slechts gebrekkig (enkele uren per dag) of niet. De gebruikers van deze systemen zijn toch weer terugverwezen naar de traditionele watervoorziening, dus de rivier, een plas of een gegraven gat in de grond. Ook nu zouden deugdelijke drinkwater- en sanitatievoorzieningen voor iedereen de kindersterfte reduceren met meer dan 50 % en het aantal aanvallen van diarree doen verminderen met een kwart [3].

4. Beheer — Deugdelijke drinkwater- en sanitatievoorzieningen kosten geld, zowel de aanleg als het gebruik en het onderhoud. Tijdens het Water Decennium is veel geld geïnvesteerd in de aanleg van voorzieningen. De zorg en de kosten van gebruik en onderhoud werden aan de lokale overheden overgelaten. Maar, helaas blijken lokale overheidsdiensten zoals die van Kokwiri maar al te vaak niet in staat om het onderhoud te doen, met als gevolg dat de voorzieningen aftakelen en kapot gaan.



In 1993 werd in Noordwijk een ministersconferentie gehouden over drinkwater en sanitatie. De ministers uit de gehele wereld bespraken de onderhoudsproblemen. Meer aandacht voor effectiviteit en duurzaamheid werd bepleit. Noordwijk besprak ook hoe de economische aspecten in de sector te introduceren. De deelnemers aan de conferentie concludeerden dat overheden niet geschikt zijn voor het onderhoud van openbare voorzieningen. De conferentie beval aan om de overheidsrol te beperken tot faciliterend. De bedrijfsvoering van publieke watervoorzieningen zou aan autonome organisaties moeten worden overgelaten voor stedelijke gebieden. Een andere aanbeveling was het eigendom en de zorg van de water- en sanitatievoorzieningen zoveel en zover mogelijk te decentraliseren en zelfs over te dragen aan de gebruikers.

En, hoe staat het met de realisatie van deze aanbevelingen?

5. De stedelijke bedrijfstak komt in beweging — Europa verliest haar binnengrenzen. De wereld wordt een *global village*. De industrie, maar ook de watersector commercialiseert en internationaliseert [4]. De Franse bedrijven Compagnie Generale des Eaux en Lyonnaise des Eaux, zijn op de beurs van Parijs genoteerd. Enkele jaren geleden zijn de meeste Engelse waterleidingbedrijven geprivatiseerd. Ook Nederlandse waterleidingbedrijven passen hun financiële structuren aan [5]. Contacten met commerciële banken intensiveren. Waterleidingbedrijven krijgen te maken met financiële ratio's. De Wereld Bank hamert op kostendekking en stimuleert in ontwikkelingslanden privatisering van de bedrijfsvoering.

Waterleidingbedrijven zijn zich bewust van nieuwe, zich ontwikkelende internationale markten. Franse en Engelse waterleidingbedrijven zijn op internationale markten actief om concessies te verwerven voor de bedrijfsvoering van waterleidingbedrijven, ook in ontwikkelingslanden [6]. Hoewel ook commercieel, gaat het Nederlandse AQUANET (nog) niet zo ver. AQUANET beperkt zich nog tot het leveren van adviesdiensten tegen betaling over de grenzen [7]. Is hiermee de sectortoekomst geschetst? Het antwoord op deze vraag is slechts ten dele. De Engelse en Franse bedrijven en AQUANET zijn commercieel en richten zich op autonome en commerciële bedrijven. Sectorontwikkeling in buitengebieden valt echter buiten de interesse van deze bedrijven.

6 ... en de buitengebieden? — UNICEF kwam enkele jaren geleden met een uitdagend voorstel. Ontwikkelingslanden die 20 % van hun ontwikkelingsbudget zouden bestemmen voor basisvoorzieningen waaronder drinkwater en sanitatie, zouden een gelijk bedrag erbij moeten krijgen van de rijke landen, het z.g. 20-20 initiatief. Onze minister voor Ontwikkelingssamenwerking heeft dit initiatief verwelkomd en in het Nederlandse beleid opgenomen.

En de praktijk? Duurzaamheid en effectiviteit evenals de betaling van de onderhoudskosten zijn centrale doelstellingen van het Nederlandse sectorbeleid voor ontwikkelingssamenwerking. De Nederlandse overheid stimuleert, in navolging van de ministersconferentie te Noordwijk, eveneens decentralisatie, gebruikersparticipatie (en

- [3] WARNER, D.B. (1996) COMMUNITY WATER SUPPLY AND SANITATION: A WHO PERSPECTIVE, PRESENTED AT THE 1996 INTERNATIONAL PLUMBING CONTRACTORS CONFERENCE, PERTH, AUSTRALIA, 16-19 APRIL, 1996.
- [4] MARTIJN, TH.G., H₂O (29) 1996, NR. 15, WATER IN EUROPA.
- [5] BERG, VAN DEN J., REYNT VAN DE B.L.J.M. HOOGWOUT, B.J., H₂O (29) 1996, NR. 14, HET TOENEMEND BELANG VAN FINANCIËLE RATIO'S VOOR WATERLEIDING-BEDRIJVEN.
- [6] LORRAIN, D (1995), GESTIONS URBAINES DE L'EAU, ECOMICA ISBN 2-7178-2959-8
- [7] JANSSEN, A.G.N. (H₂O, (29) 1996, NR. (9), IS ER EEN BUITENLANDSE MARKT VOOR NEDERLANDSE WATERLEIDINGKENNIS?

zelfs gebruikersownership) van voorzieningen, de betrokkenheid van niet gouvernementele organisaties en de privésector. Van de gebruikers wordt verwacht dat zij medeverantwoordelijk zijn voor de aanleg en zich verplichten tot het goede gebruik en het onderhoud van de voorzieningen (z.g. demand driven benadering). In het Nederlandse beleid resteert voor centrale overheidsdiensten een faciliterende en adviserende rol. Parallel aan het terugtreden van lokale overheden lijkt ook de Nederlandse overheidssteun zich uit de sector voor de buitengebieden terug te trekken, het initiatief meer en meer overlatend aan de gebruikers en hen daarbij ondersteunende niet gouvernementele organisaties.

India, de belangrijkste ontvanger van Nederlandse overheidssteun voor drinkwaterontwikkeling, beschouwt *community participation as a means to an end, the end being better outcomes in terms of use of facilities, reliability of services, changes in health habits and sustainable operation and maintenance* [8]. In India werd in 1992 de grondwet geamendeerd om het beheer van de infrastructuur op dorpsniveau over te dragen aan dorpsbesturen. Deze overdracht wordt momenteel gestalte gegeven op dorpsniveau in India en elders, ook in de door de Nederlandse overheid ondersteunde drinkwaterprojecten. In deze projecten wordt in toenemende mate samengewerkt met z.g. grass roots organisaties om beheerscapaciteit te ontwikkelen op dorpsniveau.

Want, wat is de situatie op dorpsniveau? Dat blijkt heel verschillend. Veel dorpsbesturen zijn zwak en veel dorpen beschikken over weinig financiën. Er zijn ook dorpen, die wel goed georganiseerd zijn, en de middelen willen en kunnen opbrengen voor het beheer en onderhoud van openbare faciliteiten. In het algemeen is de techniek niet gecompliceerd, en op dorpsniveau wel voorhanden. Het gaat immers meestal om eenvoudige technieken zoals handpompen, beperkte distributiesysteempjes en kranen. Zelfs de materialen en onderdelen zijn met enige inspanning wel te koop. De kunst is om dorpen stap voor stap te motiveren en assisteren op hun ontwikkelingspad. En dat is ingewikkeld. Zo zijn er voor een project in India per dorp 150 stappen geïdentificeerd alvorens een drinkwaterproject op dorpsniveau overgedragen is aan het dorpsbestuur. De meeste van deze stappen kunnen, ter ontlasting van de overheid, met assistentie van een begeleidende lokale en gespecialiseerde NGO worden gezet. Momenteel zijn sector NGOs in ontwikkelingslanden en ook in de rijke landen betrekkelijk dun gezaaid. Sinds de internationale waterconferentie in Barbados in november 1995 is de ontwikkeling van capaciteit in NGOs en de ontwikkeling van sector NGO-netwerken een van de aandachtspunten in de sector geworden. De groei in sector NGOs in ontwikkelingslanden is voor de Nederlandse NGO SIMAVI aanleiding geweest om een sectorfonds te starten voor drinkwater en sanitatie.

7. SIMAVI's Wereld Water Fonds — Enige jaren geleden besloot SIMAVI haar Wereld Water Fonds op te richten. De directe aanleiding was het toenemend aantal verzoeken aan SIMAVI van zuster NGOs in ontwikkelingslanden om drinkwater- en sanitatieprojecten te financieren.

SIMAVI is een charitatieve, niet gouvernementele en niet confessionele vereniging. SIMAVI heeft als doel om de gezondheidszorg en het welzijn van armen in ontwikkelingslanden te verbeteren. SIMAVI is opgericht in 1925 en is daarmee de oudste niet confessionele, charitatieve organisatie in Nederland. SIMAVI staat onder de bescherming van H.M. de Koningin. In 1994 richtte SIMAVI haar Wereld Water Fonds (SWF) op. Het SWF richt zich op de verbetering van de watervoorziening en sanitatie buiten Europa, op het platteland van ontwikkelingslanden. De oprichting van het SWF was het antwoord van SIMAVI op de toenemende vraag vanuit India, Kenya en vele andere



landencounterpart NGOs naar financiële ondersteuning bij drinkwater en sanitatieprojecten ten behoeve van zowel instellingen (ziekenhuizen) als gemeenschappen. Deze toename wordt in verband gebracht met de zich terugtrekkende overheden. Over 1995 financierde SIMAVI 37 projecten voor een bedrag van ruim f 700.000,-. In 1996 was dit opgelopen tot 45 projecten voor een totaalbedrag van ruim een miljoen.

8. "Single sector, single issue" — Het SWF ambieert continuïteit voor de sectorontwikkeling op dorpsniveau in ontwikkelingslanden. Het SWF richt zich uitsluitend op rurale en peri urbane bevolkingsgroepen in ontwikkelingslanden. Het SWF is onafhankelijk, los van de overheid, het is een NGO, charitatief en onafhankelijk van politieke doelstellingen. Het SWF combineert fondsenwerving in Nederland en projectondersteuning in de tropen.

Momenteel ontvangt het SWF voornamelijk incidentele donaties van een grote groep kleine en ook enkele grotere donateurs. Het incidentele karakter van de fondsenwerving verhindert het aangaan van langere termijn verplichtingen, en bemoeilijkt continuïteit. Door het SWF gefinancierde projecten zijn daarom doorgaans kleinschalig en incidenteel, een handpomp hier en een latrine daar. Om haar bijdrage aan sectorontwikkeling te verdiepen streeft het SWF naar de ontwikkeling van structurele relaties met haar donateurs en met name met de drinkwater en afvalwaterbedrijfstak in Nederland. Het SWF beoogt, in navolging van het Engelse WATERAID, een brug te slaan tussen de water- en afvalwatersector in Nederland en de verbetering van drinkwatervoorzieningen en sanitatie ten behoeve van de havenots in ontwikkelingslanden. Het SIMAVI Wereld Water Fonds is dus single sector (de Nederlandse waterleiding en zuiveringsbedrijfstak) en single issue (drinkwater en sanitatie in ontwikkelingslanden).

Na uitvoerige beschouwing en bezinning heeft Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH) recent besloten geleidelijk aan samen met het SWF activiteiten te ontwikkelen. DZH baseerde zijn besluit o.a. op argumenten als de maatschappelijke verantwoordelijkheden van het bedrijf, die ze graag gestalte wil geven op een beperkt aantal terreinen en ook gericht op hen die niet over een deugdelijke watervoorziening beschikken. DZH is samen met SWF doende om een gezamenlijk actieplan te ontwikkelen. Wat het SWF betreft is er bereidheid om ook met andere bedrijven over het aangaan van samenwerkingsrelaties in gesprek te gaan.



[8] COMMUNITY PARTICIPATION IN RURAL DRINKING WATER AND SANITATION PROJECTS, A COMPARATIVE STUDY OF FIVE PROJECTS IN INDIA, UNDP/WB, DANIDA 1995.